Chrtnictví (I.)

Zapomenuté umění lovu

MARTIN ŘÍHA

„Chrtníci slovou myslivci, kteří se zanášejí chováním, cvičením a užíváním chrtů."
František Špatný, *Mluva myslivecká* (1876)

HISTORIE CHRTNICTVÍ

Chrtnictví je starý způsob lovu pomocí psů v přirozeném prostředí, který existuje již více než 7000 let a je tak jedním z nejstarších způsobů lovu se psy vůbec. Jeho historie sahá až do mladší doby kamenné, kdy byla africká Sahara poměrně úrodnou oblastí, vhodnou pro lov s chrty. Ti se tam vyvinuli jako štíhlá, čistokrevně chovaná kulturní forma páriů, která vznikla z polodivokých psů žijících ve smečkách poblíž lidských sídel. Vznik tohoto typu psa, předka plemen moderních chrtů, je výsledkem přirozeného výběru. Typ chrta se tak pravděpodobně vyvinul bez účasti člověka.

Z Afriky se chrti šířili dvěma směry, a to na východ, přes Arabský poloostrov, střední Asii a Čínu až do Indie, a druhou, severní cestou do Španělska, odkud se vlivem keltské expanze dostali ve 4. stol. př. n. l. přes Francii do celé kontinentální Evropy a také na Britské ostrovy. Řecký historik a místodržící v Galii Flavius Arriános popisuje chrty Keltů a způsoby lovu s nimi v knize *Kynegetikos* (*O lovu se psy*) z roku 124 n. l.: „Cílem skutečného lovce není zajíce chytit, ale přimět jej k závodu či souboji a pak se radovat, pokud se zvířeti podaří uniknout." V obavách o vzorné lovecké chování dodává, že „(...) Kdokoli je na lovu s chrty, neměl by vypustit v blízkosti zajíce více než dva psy," a pokračuje „Podaří-li se pronásledovanému zajíci při lovu uniknout, má právo, aby toho dne byl ponechán na pokoji." Tyto zásady dodržují chrtníci po celá staletí. Císař Ferdinand III. Habs-

Obraz Konec štvanice na zajíce, který namaloval Johann Georg Hamilton při svém pobytu na zámku Hluboká v letech 1707 a 1708, kam přijel na pozvání knížete Adama Františka ze Schwarzenbergu, aby rozměrnými obrazy vyzdobil velký zámecký sál nově postaveného zámku Ohrada. Foto z fondů Národního památkového ústavu

burský vydal v roce 1641 ustanovení o lovu pro Čechy, ve kterém se uvádí, že „(...) pokutou jednoho sta dukátů postižen byl ten, kdo by více než dva chrty na jedná šňůře měl a je za jedíným zajícem vypustil." V dnešních dobách z těchto pravidel vychází pravidla moderního chrtího sportu – coursingu.

Lov s chrty býval v Evropě spíše společenskou záležitostí než činností provozovanou kvůli zajištění obživy. Tak jako sokolnictví byl u evropské šlechty velice populární, zvláště v dobách křižáckých výprav. Oba způsoby lovu se brzy staly již ne zálibou, ale až posedlostí knížat, králů i císařů. V období vrcholného středověku se sokolnictví a chrtnictví rozšířily na všechny panovnické dvory Evropy, nabývaly stále většího významu a ovlivňovaly veškeré sféry života společnosti. Německý císař Fridrich II. Štaufský (1194–1250) popisuje v obsáhlém díle *De arte venandi cum avibus* (*O umění lovu s ptáky*) z první poloviny 13. století všechny povinnosti sokolníka, lovecké způsoby i spolupráci dravců a psů při lovu. Při královském lovu velkých ptáků, jako je volavka, doporučil používat středně velkých chrtů, a to zvláště pro jejich rychlost, díky níž dostihnou sokola vázajícího kořist, kterou po dopadu na zem zadáví, čímž předejdou zranění vzácného dravce bránícím se ptákem.

CHRTNICTVÍ V NAŠICH ZEMÍCH

Také u nás má chrtnictví dlouhou historii. Chrti se na území naší vlasti proka-

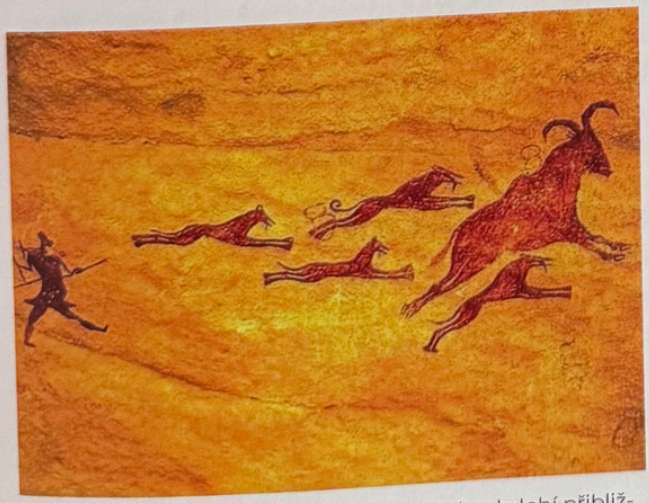

První vyobrazení chrtnického lovu pochází z období přibližně 5500 př. n. l. Jde o malbu barevnou hlínou na skále v oblasti Tassili-n-Ajjer v jihovýchodní části alžírské Sahary, zachycující smečku rychlých štíhlých psů pronásledujících antilopu. Za nimi postupují lovci. Repro archiv autora

Římský reliéfní kámen s dvěma chrty a uloveným zajícem (zeď farního kostela v Tiffenu, Korutany, Rakousko). Ve starověku bylo prvním státním útvarem na území dnešní spolkové země Korutany keltské království Noricum, které se kolem roku 40 n. l. přeměnilo ve stejnojmennou římskou provincii. Foto archiv autora

zatelně vyskytovali v období raného středověku, což dokládá také nález dvou vřetenních kostí chrta, který měřil v kohoutku 70 cm, z hradiště Chotěbuz-Podobora v okrese Karviná, datovaný do druhé. poloviny 8. století. Chrti nicméně nebyli v raném středověku příliš rozšíření a byli spojováni především s panovníkem a nejvyššími společenskými kruhy.

Největším chrtnickým počinem u nás bylo, a to již za Velkomoravské říše (833–907), zakládání chrtnických dvorců jako důsledek potřeby vybudovat stanoviště panovnických chrtníků. Nejvíce jich vzniklo v Polabí, které skýtalo vhodné podmínky k lovu s chrty. Třetí a nejvýznačnější panovník Velkomoravské říše, kníže Svatopluk I. (vládl v letech 871–894), chrty nejen choval, ale s oblibou s nimi také lovil. V historických pramenech obce Labské Chrčice u Přelouče lze nalézt zmínku o tom, že „(...) Kde nynější osada se nalézá, stával dvůr, náležející knížeti Soběslavu I. Chovali v něm chrty." Ve stejném období se předpokládá vznik dalšího chrtnického dvorce, a sice obce Polní Chrčice u Ohařů. Obliba lovu s chrty pokračovala i po zániku Velké Moravy. Např. Chrtníky u Přelouče byly založeny pravděpodobně za krále Vratislava II. (1033–1092).

Znak obce Chrtníky, původního chrtnického dvorce poblíž Přelouče, který byl založen pravděpodobně za krále Vratislava II. (1033–1092). Repro archiv autora

Nápis na Plzeňské radnici, pocházející z roku 1910, odkazuje na staré sdělení v kostele sv. Bartoloměje ze 13. století: „Psa chrta měli již od prvního počátku naši otcové jak se ze starých dějin dovídáme."

Na začátku 14. století v rámci kolonizačních aktivit vilémovského kláštera byl založen nedaleko Čáslavi další chrtnický dvorec. První písemná zmínka o obci nazvané Chrtníč je v zemských deskách však až z roku 1391.

Skutečně do módy přišli chrti v 16. století. Nová šlechtická kratochvíle se rozmohla zejména v období nástupu Habsburků na český trůn. Vyznavači tohoto způsobu lovu (např. Lev z Rožmitálu, Vilém z Rožmberka, arcikníže Ferdinand II. a mnozí další) se vzájemně zvali na štvanice a nezřídka na výsledky honů sázeli. Lovenou zvěří byl téměř výhradně zajíc. Renesanční záliba v koních, chrtech a sokolnictví snad souvisela i s tím, že šlechta té doby přenechávala lov zvěře personálu a sama se zajímala jen o loveckou podívanou. Nejvýznamnějším chrtnickým rodem byli Rožmberkové. Jak si ukážeme, o chrtech se v té době vedla čilá korespondence.

Jan III. z Rožmberka, strýc Viléma z Rožmberka, píše 29. října 1531 Býčkovi z Nezpěčova, aby mu „(...) vydal chrta od pana Diviše Malovce, ježto ho měl dříve přislíbeného (...)." Jindřich Hrušovský z Volšan zaslal 14. května 1533 chrty Jošlovi III. z Rožmberka (otci Viléma a Petra Voka) a píše: „(...) Teď Vaší Mti. posílám chrta a chrtičku Hrušovské šlechty a přál bych, aby se Vaší Mti. dobře zdařily. Kdež za jiné nemám, budou-li se dobře chovati, žeť se hoditi budou, neb ta šlechta nerada mejlí. A Vaší Mti. prosím, že je ráčíte ode mne za vděk přijíti."

Kníže Václav III. Těšínský žádal o smečku chrtů Viléma z Rožmberka dopisem z roku 1551: „Přitom před V. Mtí, přátelsky žádáme, že nám smečku chrtů dobrých po třebě naší vlastní darovati a po ukazateli listu tohoto odeslati ráčíte."

Rožmberský archivář Václav Březan o chrtech zapsal k roku 1552: „Arcikníže Ferdinand, byv místodržící v království českém zvláštní libost měl ve štvaní. Pana Viléma z Rožmberka a pana Jáchyma z Hradce listovně pobídnouti ráčil, a jich žádati, aby v pondělí před sv. Kateřinou k Roudnici s 20 chrty dali se najíti, že s nimi rád vetovati od sta dukátů až do tisíce a zakládati chtíti se ráčí."

Také z Moravy máme doklady o čilé korespondenci mezi obdivovateli chrtů. Vojtěch z Pernštejna a na Tovačově napsal 10. listopadu 1552 z Plumlova Putovi z Ludanic: „A od zejtřka přes týden psy

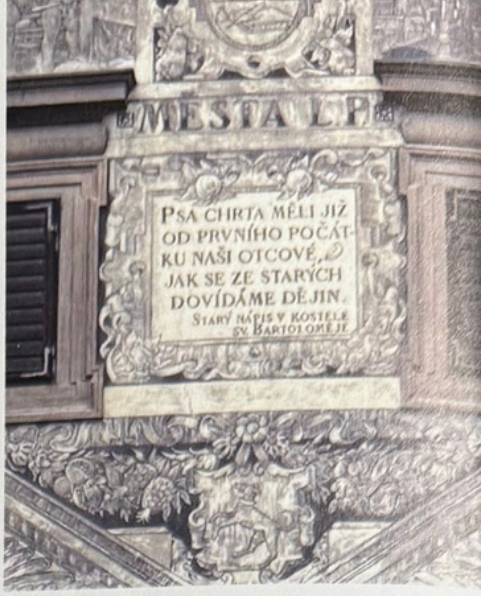

Nápis na plzeňské radnici: „Psa chrta měli již od prvního počátku naší otcové, jak se ze starých dějin dovídáme." Foto archiv autora

„Ve středověku, za časů kvetoucího rytířstva, byl chrt na vrcholu své slávy. Tehdáž nebylo ještě kouzlo lověny se třeno střelným prachem, tu odbývaly se honby a štvanice jen pomocí chrtů a sokolů. Byla pak smečka ušlechtilých chrtů pýchou svého panstva a nezřídka se stávalo, že obraz chrta zdobil znak nejednoho rytíře."
Josef Feifar (1896)

Vaší Mti, chrty i vohaříky do Králic na noc poslati račte, a tu bychme spolu na zejtří na tom háji Králickém kratochvil myslivosti provozovati mohli, nebo se naději, že na tom háji budeme míti nač poštvati." O dva roky později psal týž tému: „Vaší Mti. oznamuji, že jsem toho oumyslu, bude-li vůle boží, kratochvil z strany myslivosti s chrty u Tovačova ten pondělí před sv. Martinem příštím s některými pány a přáteli svejmi provozovati. Proto vás žádám, že také k tomu času s chrty svejmi což lepšího máte u mne se na Tovačově v neděli před sv. Martinem najíti dáte, abychom takovou kratochvil provozovati a čí chrty lípeji běhati budou, tomu se podívati mohli."

Zdeněk Zmrzlík ze Svojšína hlásil 7. září 1553 Vilému z Rožmberka, že se „(...) podle rozkazu dostaví k provozování myslivosti v neděli před sv. Martinem s chrty do Veselí." Mikuláš Turzup píše Vilémovi z Rožmberka 11. září 1553: „Když mi Vaše Milost psáti ráčíte, abych do Veselí s chrty přijel, já tak na žádost V. M. učiniti chci a což nejlepšího vod chrtů mám, to vezmu s sebou (...)."

Rožmberský archivář Václav Březan zapsal o štvanici ve Veselí 21. dubna 1561: „Toho dne 15 chrtů v základ puštěno. Závod s chrty, každý pár o sto tolarů."

V roce 1564 poslal Zdeněk ze Šternberka a na Blatné arcikníže Ferdinandovi „(...) ku jeho žádosti chrta a chrtici červenou ke štvaní."

LOVECKÝ CHRT COBY CENĚNÁ KOMODITA

Když Polákům v noci z 18. na 19. června 1574 tajně a bez vysvětlení utekl král Jindřich III. Francouzský, aby se ujal právě uvolněného francouzského trůnu, zůstal vladařský stolec v krakovském Wawelu opuštěný. Mezi kandidáty, které polská šlechta navrhovala na jeho obsazení, byl i Vilém z Rožmberka. V představách některých tamních šlechticů byl Rožmberk jako nejmocnější český šlechtic a tolerantní katolík velmi vhodný kandidát. Výsledek připravovaných voleb pochopitelně závisel na penězích a drahých darech, jimiž Vilém uplácel polské šlechtice, kteří se měli volby účastnit. U některých získal nezávazný příslib za peníze, u jiných za další v té době velmi ceněné komodity – ušlechtilé jezdecké koně, bohatě zlacené meče, stříbrem vykládané ručnice... a v neposlední řadě i za lovecké psy. Dochoval se Vilémův dopis bratru Petru Vokovi, v němž mu píše: „(...) vodeslané čtyři chrty sou mi od vás dodány, kteréž sem již, i jiné všecky, v jistá místa dobrejm pánům a přátelům našim, pánům Polákům rozdal, a vděčně je přijali. Také sem sobě jimi nemalou známost a dobré přátelství při nich způsobil, takže i jiní mnozí též mě o ně následovati nepřestávají. I chtějíc i jim se zachovati a žádost jejich vykonati, naschvále služebníky své pro více chrtův do Čech vypravuji. A protož za to žádám, že se k tomu přičiníte a někde mi ještě dobrejch chrtův smečku nebo dvě objednáte."

Hynek z Valdštejna píše v dopisu ze dne 16. října 1585: „Já jsem tento podzim svých chrtů málo viděl za zajícemi běhati, kromě v pružinky z ovsů a pohanek několikrát jsem sobě poštval." Další zpráva o „chrtích dostizích" je ze 4. listopadu 1585: „Týž den štvaní drženo okolo Záblatí a vyhráli chrti páně na páně Kunšových, Dvoreckých a páně Rutových a páně Walovského chrtech."

Vypouštění chrtů ze smeček, Johann Elias Ridinger, 1740. Repro archiv autora

Adam mladší z Valdštejna si do svého deníku podrobně zapisoval jména svých koní, účastníky lovů, počet svých úlovků, popř. i nehody a úmrtí, k nimž na lovech občas došlo. V listopadu 1602 si poznamenal: „Jeli sme s chrty a tu sem potom na Smiřicích zůstali přes noc a postřelil sem ve voboře jelena (...). Jeli sme na Vopočno, měl sem kratochvíl s chrty a tu sem zůstal přes noc. Zůstal sem na Vopočně a zastřelil sem daniele ve voboře a po jídle sem jel s chrty."

Je zřejmé, že dobří chrti byli v 16. století vysoce ceněnou komoditou a měli značnou hodnotu. Syn Karla IV., pozdější král Václav IV., dal za smečku chrtů dva zámky. Vok z Rožmberka koupil deset skvostných chrtů za tehdy největší rybník Svět. Staré rčení z té doby praví: „Dobrému chrtovi, ať psovi, nebo feně, ani sto krásných žen se nevyrovná v ceně!" A že měl chrt kolikrát větší cenu než lidský život, dokládá stará pověst o Kozojedském rytíři. Ten za vrácení svého ztraceného chrta prý vydal staré čarodějnici na smrt mladého panoše, věrného sluhu Jana, jehož krev potřebovala baba ke svému omlazení. Odtud rčení „Jan, za chrta dán."

Dokončení v příštím čísle: soumrak chrtnictví, založení Klubu chrtníků a jeho cíle a vliv chrtnického způsobu lovu na zvěř.

Autor:
Martin Říha, Klub chrtníků

